

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА
(повне найменування вищого навчального закладу)

ФАКУЛЬТЕТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
(повне найменування інституту, факультету)

Кафедра: публічного управління та адміністрування
(повна назва кафедри)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему: «Механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади»

Виконав: студент магістратури за спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування денної форми навчання
Юрій АЙБІН

Керівник: асистентка кафедри публічного управління та адміністрування
Анна КОБИЛЯНСЬКА

Рецензент: _____

АНОТАЦІЯ

Юрій АЙБІН. Механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади. – Магістерська робота.

У магістерській роботі досліджено механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади в умовах трансформації системи публічного управління, децентралізаційних змін та посилення соціальних викликів воєнного часу. Розкрито сутність і зміст соціального захисту жителів територіальної громади, визначено його ключові складові, принципи та інструменти реалізації на місцевому рівні. Окрему увагу приділено особливостям механізму забезпечення соціального захисту через систему соціальних послуг, зокрема процедурі виявлення потреб населення, організації надання, фінансування, моніторингу та оцінювання якості соціальних послуг відповідно до державних стандартів.

У роботі здійснено аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою, що дозволило узагальнити підходи до організації соціальної підтримки населення та визначити напрями, корисні для України в умовах війни й повоєнного відновлення. Проведено оцінку реалізації механізмів соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади, охарактеризовано соціальну структуру населення та обґрунтовано необхідність посилення адресності й удосконалення управлінських підходів у соціальній сфері.

Запропоновано шляхи модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів громади з урахуванням специфіки сільського рівня, а також визначено стратегічні механізми забезпечення соціального захисту на основі застосування інструментарію стратегування, програмування та проєктного управління.

Ключові слова: соціальний захист, територіальна громада, соціальні послуги, механізми публічного управління, адресність, інституційний механізм, стратегування, місцева соціальна політика, оцінювання потреб, якість соціальних послуг.

ABSTRACT

Yurii AIBIN. Mechanisms for ensuring social protection of residents of a territorial community. – Master's Thesis.

The master's thesis examines the mechanisms for ensuring social protection of residents of a territorial community under the conditions of transformation of the public administration system, decentralization reforms, and the intensification of social challenges during wartime. The essence and main content of social protection of territorial community residents are revealed, and its key components, principles, and implementation tools at the local level are identified. Particular attention is paid to the features of the mechanism for ensuring social protection through the system of social services, including procedures for identifying population needs, organizing service provision, financing, monitoring, and assessing the quality of social services in accordance with state standards.

The thesis analyzes foreign experience in ensuring social protection of residents at the grassroots level of the administrative-territorial structure, which made it possible to generalize approaches to organizing social support and to determine directions that may be useful for Ukraine under the conditions of war and post-war recovery. An assessment of the implementation of social protection mechanisms in the Rozsoshanska territorial community is carried out, the social structure of the population is characterized, and the need to strengthen targeted assistance and improve managerial approaches in the social sphere is substantiated.

The study proposes ways to modernize the institutional mechanism of social protection for community residents, taking into account the specifics of the rural level, and identifies strategic mechanisms for ensuring social protection based on the use of strategic planning tools, programming, and project management.

Keywords: social protection, territorial community, social services, public administration mechanisms, targeting, institutional mechanism, strategic planning, local social policy, needs assessment, quality of social services.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ...	9
1.1. Сутність та основний зміст соціального захисту жителів територіальної громади.....	9
1.2. Особливості механізму забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.....	16
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РІВНЯ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	25
2.1. Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою.....	25
2.2. Аналіз рівня та оцінка реалізації механізмів соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади.....	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	41
3.1. Шляхи модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади.....	41
3.2. Стратегічні механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.....	50
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади в сучасних умовах набувають особливої актуальності, оскільки саме на місцевому рівні концентруються ключові соціальні потреби населення та відбувається практична реалізація державних гарантій підтримки громадян. В умовах становлення та захисту української державності, здійснення реформ децентралізації, розвитку ринкових відносин, а також посилення соціально-економічних ризиків, соціальний захист жителів територіальних громад потребує системного вдосконалення та адаптації до нових викликів. На тлі економічних і соціальних трансформацій, воєнних загроз та поглиблення кризових явищ рівень добробуту значної частини населення територіальних громад продовжує погіршуватися, а окремі категорії громадян опиняються у стані підвищеної соціальної вразливості. Зростання соціальної та майнової диференціації, нерівномірність доступу до ресурсів і послуг, а також посилення демографічних і міграційних змін спричиняють дисбаланс у задоволенні базових соціальних потреб жителів територіальної громади, що актуалізує потребу в підвищенні ефективності механізмів їх соціального захисту.

Особливої гостроти питання забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади набуло внаслідок збройної агресії РФ проти України, яка спричинила різке зростання кількості внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю, пенсіонерів та інших соціально вразливих груп. За таких умов органи державної влади та місцевого самоврядування мають забезпечувати стабільність соціальної підтримки населення, доступність соціальної допомоги та соціальних послуг, а також формувати дієві механізми реагування на складні життєві обставини, що виникають у жителів територіальних громад. Соціальна допомога в цьому контексті є одним із базових інструментів системи соціального захисту, оскільки спрямована на підтримку громадян з урахуванням віку, стану здоров'я, особливих життєвих обставин та рівня

доходів, а її функціональне призначення полягає у зменшенні матеріальної незахищеності населення незалежно від факту зайнятості.

В Україні соціальний захист жителів територіальних громад реалізується через систему соціального забезпечення економічно активного населення, адресну підтримку найбільш незахищених верств, демографічні програми, а також надання соціальних послуг. Водночас у процесі децентралізації зростає роль територіальної громади як ключового простору реалізації соціальної політики, оскільки саме на цьому рівні визначаються потреби населення, забезпечується організація соціального обслуговування та формується ефективність механізмів надання соціальної допомоги. Тому наукове обґрунтування та практичне вдосконалення механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади є важливим напрямом досліджень, що має значення для підвищення якості життя населення та зміцнення соціальної стабільності в умовах сучасних викликів.

Актуальність дослідження також підтверджується положеннями стратегічних документів, які визначають пріоритети розвитку соціальної сфери та посилення спроможності громад у забезпеченні соціального захисту населення. Зокрема, відповідні орієнтири закладено у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [17], Стратегії людського розвитку [37], а також у державних підходах щодо розвитку системи соціальних послуг і підтримки вразливих категорій населення. Важливе значення мають і документи місцевого рівня, зокрема стратегії розвитку територіальних громад, програми соціально-економічного розвитку та комплексні програми соціального захисту населення, які визначають механізми практичної реалізації соціальної підтримки жителів громади.

Теоретичні засади функціонування системи соціального захисту досліджувалися у працях вітчизняних науковців, серед яких: Баштанник В., Білозір О., Гудзь А., Ваховський Л., Малюга Л., Петровський П., Помаза-Пономаренко А. та інші.

Разом із тим, попри наявність значних наукових напрацювань,

зберігається потреба у комплексному аналізі механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади, з урахуванням сучасних викликів, трансформації моделі сервісної держави та необхідності підвищення ефективності управлінських рішень у соціальній сфері на місцевому рівні.

Мета та завдання магістерської роботи. *Метою* магістерської роботи є обґрунтування теоретичних засад та розробка прикладних рекомендацій удосконалення механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.

Для досягнення мети магістерської роботи було визначено такі *завдання* дослідження:

- розкрити сутність та основний зміст соціального захисту жителів територіальної громади;
- з'ясувати особливості механізму забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади;
- провести аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою;
- проаналізувати рівень та оцінити стан реалізації механізмів соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади;
- визначити шляхи модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади;
- обґрунтувати стратегічні механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.

Об'єктом дослідження є соціальний захист жителів територіальної громади.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні, прикладні основи механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.

Методи дослідження. Для досягнення мети магістерської роботи та розв'язання поставлених завдань використовувалися загальні та спеціальні методи дослідження, зокрема: *метод аналізу та синтезу* – для визначення сутності соціального захисту жителів територіальної громади; *порівняльного*

аналізу – для аналізу зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою; *структурно-функціонального аналізу* – для аналізу та оцінки стану реалізації механізмів соціального захисту жителів територіальної громади; *метод індукції і дедукції* – для обґрунтування шляхів модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади; *стратегічного аналізу* – для розробки стратегічних механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади тощо.

Інформаційною базою дослідження є Конституція України, закони України, постанови Верховної Ради і Кабінету Міністрів України, інші нормативно-правові акти, наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, практичні матеріали діяльності Розсошанської територіальної громади тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання висновків та практичних рекомендацій, які містяться в магістерській роботі, як в теоретичному, так і в прикладному значенні при удосконаленні механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

1.1. Сутність та основний зміст соціального захисту жителів територіальної громади

Однією з ключових функцій держави є забезпечення соціального захисту населення, що виступає необхідною передумовою формування соціально орієнтованої моделі розвитку України. Як соціальна держава, Україна спрямовує свою політику на створення та підтримку ефективної системи соціального захисту, що посилюється процесами європейської інтеграції та необхідністю реагування на сучасні соціальні виклики.

Поняття «соціальний захист» в Україні має конституційне закріплення і визначається як гарантоване право громадян на забезпечення у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи причин, а також у зв'язку зі старістю та в інших випадках, передбачених законодавством. Реалізація цього права забезпечується через загальнообов'язкове державне соціальне страхування, що фінансується за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних і інших джерел соціального забезпечення; додатково передбачено формування мережі державних, комунальних і приватних закладів для догляду за непрацездатними особами [11].

У наукових підходах соціальний захист (соціальне забезпечення) також трактується як система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальну підтримку населення у разі настання соціальних ризиків, зокрема хвороби, інвалідності, старості, втрати годувальника, безробіття, нещасного випадку на виробництві та інших обставин, що знижують рівень соціальної безпеки людини [21].

У структурі соціального захисту населення доцільно виокремлювати декілька взаємопов'язаних складових, які відображають комплексність цього

явища та його роль у забезпеченні соціальної стабільності, що представлено на рис. 1.1.

Рис. 1.1. Складові соціального захисту населення

Примітка. Складено на основі [34].

Трансформаційні процеси, які відбуваються у всіх сферах суспільного життя, а також поглиблення ринкових відносин актуалізують необхідність формування соціальних запобіжників і гарантій соціального захисту для вразливих верств населення, передусім для пільгових категорій громадян. Це обумовлює зростання значення соціального захисту як інструменту підтримки населення та зменшення соціальних ризиків у сучасних умовах розвитку суспільства.

Сучасні трансформаційні процеси та поглиблення кризових явищ у соціальній і економічній сферах, а також посилення впливу ринкових механізмів зумовили зниження рівня та якості життя значної частини населення. За таких умов актуалізується потреба підвищення ефективності соціального захисту жителів територіальної громади, з орієнтацією його інструментарію на зниження соціальної напруженості, мінімізацію соціальної та майнової диференціації, а також забезпечення базових соціальних гарантій на місцевому рівні. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення системності процесу соціального захисту через належне

нормативно-правове регулювання, визначення гарантованих грошових виплат, компенсацій із бюджетів різних рівнів, а також організацію регулярної підтримки населення шляхом надання одноразової грошової і матеріальної допомоги за рахунок відповідних фондів.

Багатоаспектність категорії «соціальний захист» зумовлює можливість її тлумачення у широкому та вузькому значеннях. Так, у широкому розумінні соціальний захист розглядається як діяльність держави, спрямована на забезпечення умов для формування та розвитку особистості, виявлення й нейтралізацію негативних чинників, що впливають на людину, а також створення можливостей для її самовизначення та реалізації у суспільному житті [12]. У вузькому розумінні соціальний захист визначається як сукупність економічних і правових гарантій, що забезпечують дотримання найважливіших соціальних прав громадян та досягнення соціально прийняттого рівня життя [34]. У межах територіальної громади таке розуміння соціального захисту набуває практичного змісту через забезпечення доступності соціальних гарантій, адресної підтримки та організацію соціальних послуг відповідно до потреб населення.

За механізмами формування та джерелами здійснення виплат соціальний захист є складною системою, спрямованою на реалізацію функцій соціального сприяння і підтримки на різних рівнях управління із залученням широкого кола суспільних інституцій. До таких інституцій належать профспілки, громадські організації, організації роботодавців, корпорації та інші суб'єкти, які беруть участь у формуванні ресурсів і реалізації заходів соціальної підтримки. В узагальненому вигляді система соціального захисту представлена на рис. 1.2.

Для більш ґрунтовного розуміння сутності соціального захисту як складного механізму доцільно розглядати його як систему взаємопов'язаних елементів, що охоплює не лише соціальне забезпечення, але й гарантування вимог з охорони праці, забезпечення доступу населення до послуг у сфері охорони здоров'я, реалізацію заходів з охорони навколишнього природного

середовища, а також інші напрями, які формують сприятливі умови для життєдіяльності людини [34]. У межах територіальної громади зазначені складові набувають практичного змісту через організацію доступних та якісних послуг, створення безпечного соціального середовища та забезпечення соціальних гарантій для жителів громади.

Рис. 1.2. Складові системи соціального захисту населення

Джерело: [13].

Заслуговує на увагу науковий підхід, відповідно до якого соціальний захист визначається як діяльність соціально орієнтованої держави, що реалізується через комплекс організаційно-правових та соціально-економічних заходів. Метою таких заходів є, по-перше, створення для непрацездатних осіб належних умов для задоволення їхніх соціально-економічних і духовних потреб, по-друге, гарантоване забезпечення громадянам, які потребують соціальної допомоги, рівня життя не нижче прожиткового мінімуму [3]. Відповідно, у системі забезпечення соціального

захисту жителів територіальної громади ключового значення набувають механізми, спрямовані на підтримку непрацездатних і соціально вразливих категорій населення, а також забезпечення мінімальних стандартів добробуту та соціальної безпеки на місцевому рівні.

Соціальний захист жителів територіальної громади в сучасних умовах доцільно розглядати не лише як сукупність окремих соціальних виплат або пільг, а як комплексний механізм, спрямований на забезпечення стабільності життєдіяльності населення, зниження соціальних ризиків і запобігання соціальній ізоляції вразливих категорій. У цьому контексті соціальний захист виступає системою, що поєднує економічні, правові, організаційні та управлінські інструменти, які забезпечують реалізацію соціальних гарантій і створюють умови для підтримання гідного рівня життя людини на території конкретної громади. Відтак, зміст соціального захисту жителів територіальної громади проявляється через забезпечення доступності соціальних послуг, своєчасного надання матеріальної підтримки, організацію соціального обслуговування, а також через створення умов для соціальної адаптації та підтримки населення в кризових життєвих ситуаціях.

Важливо підкреслити, що соціальний захист жителів територіальної громади має виражену соціально-управлінську природу, оскільки його ефективність значною мірою залежить від здатності органів місцевого самоврядування забезпечувати планування, координацію та реалізацію заходів соціальної підтримки відповідно до потреб населення. Саме територіальна громада є тим рівнем, на якому соціальні проблеми набувають найбільш конкретного прояву, оскільки вони безпосередньо відображаються у якості життя людей, рівні доступу до базових соціальних послуг, можливостях отримання соціальної допомоги та забезпеченні мінімальних соціальних стандартів. Таким чином, сутність соціального захисту в межах громади полягає у практичному забезпеченні умов для соціальної безпеки жителів, мінімізації наслідків соціальних ризиків та формуванні соціальної стійкості місцевого населення.

Соціальний захист жителів територіальної громади характеризується багаторівневістю, оскільки його реалізація передбачає взаємодію державних і місцевих інституцій, а також залучення недержавного сектору. У цьому аспекті важливого значення набуває партнерська взаємодія органів місцевого самоврядування із суб'єктами соціальної роботи, громадськими організаціями, благодійними фондами, закладами охорони здоров'я, освітніми установами, центрами зайнятості, а також іншими структурами, що беруть участь у забезпеченні соціальної підтримки населення. Така взаємодія дозволяє підвищити адресність соціального захисту, забезпечити його наближеність до реальних потреб жителів громади та розширити спектр інструментів соціальної підтримки, особливо в умовах дефіциту бюджетних ресурсів.

Зміст соціального захисту жителів територіальної громади доцільно розкривати через основні напрями його реалізації. Передусім це надання соціальної допомоги у вигляді грошових виплат, компенсацій та пільг, які спрямовані на підтримку осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах або мають обмежені можливості самостійного забезпечення своїх потреб. Важливим напрямом є також забезпечення соціальних послуг, які включають догляд, підтримку, консультування, соціальний супровід, реабілітаційні заходи, а також інші форми соціальної роботи, спрямовані на збереження та відновлення життєвого потенціалу людини. Окрему роль відіграє соціальний захист у сфері зайнятості та підтримки працездатного населення, який включає сприяння працевлаштуванню, перекваліфікації, підтримку безробітних, а також реалізацію програм соціальної адаптації для осіб, які втратили роботу або потребують професійного відновлення [36].

Сутність соціального захисту жителів територіальної громади також проявляється через забезпечення доступності базових соціальних стандартів і гарантій, що мають бути реалізовані незалежно від соціального статусу чи матеріального становища особи. Це стосується, зокрема, доступу до медичних послуг, освіти, соціального житла, соціальної інфраструктури, а також

можливості отримання правової та психологічної допомоги. У сучасних умовах особливої актуальності набуває забезпечення соціального захисту таких категорій населення, як внутрішньо переміщені особи, ветерани та члени їхніх сімей, особи з інвалідністю, багатодітні сім'ї, самотні громадяни похилого віку, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Відповідно, соціальний захист жителів територіальної громади має забезпечувати рівний доступ до соціальної підтримки та створювати умови для інтеграції таких осіб у соціальне середовище громади.

У практичному вимірі соціальний захист жителів територіальної громади реалізується через поєднання правових і фінансових механізмів. Правові механізми передбачають нормативне визначення соціальних гарантій, умов і порядку надання допомоги, процедур призначення соціальних виплат, а також встановлення стандартів якості соціальних послуг. Фінансові механізми охоплюють формування ресурсної бази соціального захисту, планування видатків місцевого бюджету, залучення державних субвенцій, а також використання коштів цільових програм і фондів. При цьому особливістю соціального захисту на рівні територіальної громади є необхідність поєднання державних підходів із місцевими можливостями, оскільки саме громада виступає безпосереднім суб'єктом організації та надання значної частини соціальних послуг [6].

Крім того, важливим елементом змісту соціального захисту жителів територіальної громади є забезпечення його адресності та справедливості. Адресність передбачає спрямування соціальної допомоги саме тим громадянам, які об'єктивно її потребують, з урахуванням рівня доходів, соціального статусу та життєвих обставин. Справедливість соціального захисту полягає у забезпеченні рівних можливостей для отримання підтримки, прозорості процедур її призначення та недопущенні дискримінаційних підходів. У цьому контексті особливого значення набуває впровадження механізмів оцінювання потреб населення, обліку отримувачів соціальних послуг і контролю за ефективністю використання бюджетних коштів.

Отже, соціальний захист жителів територіальної громади є багатокомпонентною системою, що охоплює комплекс інструментів соціальної допомоги, соціальних послуг, правових гарантій та управлінських рішень, спрямованих на забезпечення соціальної безпеки населення. Його сутність полягає у створенні умов для підтримки гідного рівня життя жителів громади, мінімізації соціальних ризиків та забезпеченні доступності соціальних стандартів. Водночас основний зміст соціального захисту жителів територіальної громади визначається практичними механізмами реалізації соціальної підтримки на місцевому рівні, що потребує подальшого наукового обґрунтування та вдосконалення відповідно до сучасних викликів розвитку українського суспільства.

1.2. Особливості механізму забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади

Механізм забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади є складною багаторівневою системою, яка поєднує правові, організаційні, фінансові та управлінські інструменти, спрямовані на реалізацію соціальних гарантій і підтримку населення в умовах соціально-економічних ризиків. Особливістю такого механізму є його практична орієнтація на задоволення конкретних потреб жителів громади, оскільки саме на місцевому рівні найбільш чітко проявляються проблеми вразливих категорій населення та визначається рівень доступності соціальної допомоги й соціальних послуг. У зв'язку з цим ефективність соціального захисту в межах територіальної громади залежить від спроможності місцевих інституцій забезпечити стабільність соціальної підтримки, адресність допомоги та належну якість соціального обслуговування.

Водночас механізм забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади має специфічні ознаки, зумовлені процесами децентралізації, розширенням повноважень органів місцевого самоврядування

та необхідністю інтеграції державних соціальних стандартів із реальними можливостями місцевих бюджетів і соціальної інфраструктури. Його особливості проявляються у взаємодії суб'єктів соціальної політики на місцевому рівні, використанні програмно-цільових підходів до фінансування соціальної сфери, поєднанні державних і місцевих ресурсів, а також у залученні громадських організацій і благодійних структур до надання підтримки населенню. Таким чином, дослідження особливостей механізму забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади є необхідним для визначення його ключових елементів, виявлення проблем функціонування та обґрунтування напрямів удосконалення в сучасних умовах.

Децентралізаційні процеси в Україні стали основою для запровадження суттєвих змін у перерозподілі повноважень між центральними та місцевими органами влади, унаслідок чого питання соціального захисту та організації надання соціальних послуг було передано на місцевий рівень. Із набуттям чинності Закону України «Про соціальні послуги» у 2020 році відповідні повноваження набули статусу власних. Для їх реалізації органи місцевого самоврядування мають забезпечити створення відповідних структурних підрозділів, а також зобов'язані надавати базові соціальні послуги жителям територіальної громади відповідно до соціальних стандартів, затверджених Міністерством соціальної політики.

З метою впорядкування процесу надання соціальних послуг Законом України [29] визначено та регламентовано процедури виявлення потреб у таких послугах, організації їх надання та фінансування, здійснення моніторингу, оцінювання якості та контролю за дотриманням установлених вимог. Таким чином, нормативне врегулювання спрямоване на забезпечення системності та керованості механізму соціального захисту жителів територіальної громади, а також на підвищення ефективності функціонування відповідної сфери на місцевому рівні.

Надання соціальних послуг жителям територіальної громади, відповідно до положень Закону України [29], спрямовується на соціальну профілактику,

соціальну підтримку та соціальне обслуговування. Соціальна профілактика передбачає запобігання виникненню складних життєвих обставин або потраплянню особи чи сім'ї у такі обставини. Соціальна підтримка полягає у сприянні подоланню складних життєвих обставин, тоді як соціальне обслуговування орієнтоване на мінімізацію негативних наслідків таких обставин, підтримку життєдіяльності особи, збереження її соціального статусу та забезпечення включеності у громадське життя.

Ключовими принципами надання соціальних послуг є дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю, повага до честі й гідності, толерантність, законність, соціальна справедливість, відкритість, неупередженість і безпечність, індивідуальний підхід, комплексність, конфіденційність, а також забезпечення доступності та належної якості соціальних послуг. Дотримання зазначених принципів є необхідною умовою ефективного функціонування механізму забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади та підвищення результативності соціальної підтримки населення.

Функціонування системи надання соціальних послуг здійснюється на засадах, що проілюстровані на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Базові засади функціонування системи надання соціальних послуг

Примітка. Складено автором.

За типом надання соціальні послуги можуть мати різний характер, що визначається їх змістом, тривалістю та рівнем комплексності. Зокрема, виділяють прості соціальні послуги, які надаються непостійно та не мають комплексного характеру. До них належать консультування, інформування, посередництво, представництво інтересів, надання притулку та інші подібні форми підтримки. Поряд із цим надаються комплексні соціальні послуги, що характеризуються постійною та системною основою і передбачають узгоджені дії різних фахівців. До таких послуг відносять догляд, соціальний супровід, спільне проживання, кризове втручання, соціальне адаптування, соціальну інтеграцію тощо. Окрему групу становлять комплексні спеціалізовані соціальні послуги, які спрямовуються на визначені категорії осіб, зокрема ВІЛ-інфікованих, осіб із психічними розладами, біженців та інших груп населення. Також виокремлюються допоміжні соціальні послуги, що здебільшого надаються у формі натуральної допомоги або технічних послуг, наприклад транспортного забезпечення, перекладу жестовою мовою тощо.

Залежно від місця надання соціальні послуги можуть здійснюватися за місцем проживання або перебування особи, а також у приміщенні соціальних служб, що дозволяє забезпечувати різні формати підтримки з урахуванням потреб отримувачів. За терміновістю надання соціальні послуги поділяються на ті, що надаються постійно у визначений графіком період, одноразово, тимчасово, а також екстрено (кризово) у разі виникнення невідкладних обставин. Такий поділ дозволяє забезпечити гнучкість механізму соціального захисту жителів територіальної громади та адаптацію соціальних послуг до конкретних життєвих ситуацій.

Важливим елементом механізму забезпечення відповідності соціальних послуг установленим вимогам є розроблення та впровадження державних стандартів соціальних послуг. У цьому документі, зокрема, встановлюються вимоги щодо забезпечення необхідного рівня доступності соціальних послуг на кожному етапі їх надання, а також визначаються зміст і обсяг, норми та нормативи, умови й порядок надання соціальних послуг, а також показники їх

якості [10]. Таким чином, державний стандарт виступає інструментом уніфікації та регулювання соціальних послуг, що забезпечує їх належний рівень у межах територіальної громади.

Відповідно до вимог стандарту, підставою для включення особи до реєстру отримувачів соціальної послуги є визначення її індивідуальної потреби у відповідному виді допомоги. Для цього формується відповідна картка та складається індивідуальний план надання соціальної послуги. Такий план містить загальні відомості про потенційного отримувача соціальної послуги, перелік заходів, що здійснюються під час її надання, періодичність, строки та обсяг виконання запланованих дій, відомості про виконавців заходів, а також дані щодо моніторингу результатів надання послуги та перегляду індивідуального плану за потреби [26]. Це забезпечує адресність, контрольованість і результативність соціального захисту жителів територіальної громади через впорядкований процес надання соціальних послуг.

Оцінювання результативності та якості процесу надання соціальної послуги, як і безпосередньо самої соціальної послуги, здійснюється на основі системи критеріїв, що охоплюють як кількісні, так і якісні параметри її надання. Такий підхід дозволяє забезпечити контроль за дотриманням установлених вимог, визначити рівень задоволеності отримувачів послуг та виявити проблемні аспекти в організації соціальної підтримки жителів територіальної громади.

До кількісних параметрів надання соціальної послуги, які використовуються для оцінювання її результативності, відносять: кількість поданих скарг та результати їх розгляду, що визначається у розрахунку на сто отримувачів відповідної послуги; кількість висловлених подяк, яка також розраховується на 100 отримувачів такої послуги; загальну чисельність осіб, що отримують соціальну послугу, та у яких зафіксовано певні зміни (покращення або погіршення) емоційного, психологічного чи фізичного стану, які оцінюються відповідною мультидисциплінарною командою; а також

кількість задоволених звернень, що визначається у відсотковому співвідношенні до загальної кількості звернень.

До якісних показників оцінювання процесу надання соціальної послуги належать: адресність та індивідуальний підхід до отримувача; результативність надання послуги; своєчасність її отримання; доступність і відкритість процесу надання; повага до особи отримувача соціальної послуги; професійність суб'єктів, які забезпечують надання відповідної допомоги. Критерії оцінки за кожним із зазначених показників узагальнено та наведено у табл. 1.1.

Варто зазначити, що система критеріїв оцінювання якості надання соціальних послуг є індивідуальною для кожного їх виду, оскільки враховує специфіку змісту послуги, умови її надання та особливості отримання. Такий підхід дозволяє забезпечити більш об'єктивну оцінку результативності соціальної підтримки та визначити відповідність процесу надання соціальних послуг установленим вимогам.

Особливе значення у механізмах забезпечення жителів територіальної громади соціальними послугами має визначення потреб населення у таких послугах. Визначення потреб здійснюється шляхом збирання, узагальнення й аналізу кількісних та якісних даних щодо наявності на відповідній території вразливих груп населення, осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та не можуть самотійно їх подолати [23]. Зазначена діяльність є необхідною, оскільки дає можливість отримати об'єктивну інформаційну базу для прийняття управлінських рішень щодо формування в громаді системи надання соціальних послуг, яка функціонуватиме на засадах безбар'єрності, безперервності, послідовності, а також різноманітності соціальних послуг відповідно до потреб населення [23].

Організація процедури визначення потреб жителів територіальної громади у соціальних послугах здійснюється поетапно та передбачає реалізацію взаємопов'язаних управлінських дій, спрямованих на встановлення пріоритетних напрямів соціальної підтримки населення.

Таблиця 1.1

Критерії якісного оцінювання процесу надання соціальної послуги

Показник	Критерії оцінювання
Адресність та індивідуальний підхід	критерії оцінювання наявності картки визначення індивідуальних потреб наявності індивідуального плану надання соціальної послуги, перегляд індивідуального плану надання соціальної послуги;
Результативність	рівень задоволеності соціальною послугою проведення внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості соціальної послуги кількість заходів з удосконалення роботи надавача соціальної послуги;
Своєчасність	прийняття рішення щодо надання соціальної послуги визначення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, підготовка індивідуального плану надання соціальної послуги відповідно до встановлених строків; відповідність строків і термінів надання соціальної послуги зазначеним в індивідуальному плані надання соціальної послуги натуральної допомоги
Доступність і відкритість	наявність у приміщеннях надавача соціальної послуги умов доступності для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення наявність умов доступності на території, прилеглий до приміщень надавача соціальної послуг наявність оформлених стендів з інформацією для отримувачів соціальної послуги; відповідність офіційного сайту надавача соціальної послуги натуральної допомоги ДСТУ ISO/IEC 40500:2015 «Інформаційні технології. Настанова з доступності веб-контенту W3C (WCAG) 2.0
Повага до отримувача соціальної послуги натуральної допомоги	відгуки отримувачів соціальної послуги щодо ставлення до них надавачів соціальної послуги натуральної допомоги; наявність оформлених стендів із зазначенням інформації про правозахисні організації, порядок подання та розгляду скарг; наявність у договорі про надання соціальної послуги стосовно дотримання принципу конфіденційності; наявність скриньки/книги для скарг і пропозицій
Професійність	сформований відповідно до законодавства та з урахуванням спеціалізації надавача соціальної послуги штатний розпис; затверджені посадові інструкції, їх відсоток від загальної кількості посад; розроблена програма стажування для працівників надавача соціальної послуги затверджені графіки проведення навчання, підвищення кваліфікації та атестації соціальних працівників; наявність плану заходів з покращення діяльності надавача соціальної послуги з урахуванням результатів оцінювання якості надання соціальної послуги та звіту про проведення відповідних заходів.

Примітка. Складено на основі [26].

1. Здійснюється збирання, узагальнення та аналіз інформації щодо демографічної ситуації в територіальній громаді, чисельності осіб, які належать до вразливих груп населення, а також організаційної спроможності громади забезпечувати жителів соціальними послугами. На цьому етапі також оцінюється рівень поінформованості населення та ступінь обізнаності жителів щодо соціальних послуг, які надаються в громаді, їх змісту та порядку отримання.

2. Визначаються найбільш пріоритетні для жителів територіальної громади соціальні послуги, а також розробляються відповідні заходи щодо їх розвитку та організації надання. Таким чином, формується перелік послуг, які є найбільш затребуваними з огляду на наявні соціальні ризики та потреби населення.

3. Здійснюється підготовка проекту звіту за результатами визначення потреб жителів територіальної громади у соціальних послугах, організовується його громадське обговорення та подальше затвердження. Це забезпечує відкритість процедури, можливість врахування пропозицій громадськості та підвищення довіри до управлінських рішень у сфері соціального захисту.

4. Формуються пропозиції до програмних документів місцевого розвитку територіальної громади, зокрема стратегій розвитку громади, місцевих цільових програм, програми соціально-економічного розвитку громади, щодо забезпечення надання жителям соціальних послуг. Такий підхід дозволяє інтегрувати результати визначення потреб у систему планування розвитку громади та забезпечити ресурсне підкріплення реалізації відповідних заходів.

Таким чином, аналіз процедурних аспектів організації надання соціальних послуг жителям територіальної громади дає підстави стверджувати, що органи місцевого самоврядування мають здійснювати постійне оновлення інформації та оцінювання потреб населення у соціальних послугах, а на основі отриманих даних приймати управлінські рішення щодо

напрямів соціальної підтримки жителів громади, формуючи необхідну матеріальну та фінансову базу для їх реалізації.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН РІВНЯ ТА МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою

У сучасних умовах посилення соціальних ризиків, демографічних змін та впливу кризових явищ особливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту населення на низовому рівні адміністративно-територіального устрою. Саме низовий рівень (муніципалітет, громада, гміна, комуна) є найближчим до людини рівнем публічного управління, на якому соціальні проблеми проявляються найбільш конкретно та потребують оперативного реагування. У зв'язку з цим зарубіжні практики демонструють, що ефективність соціального захисту значною мірою залежить від того, наскільки органи місцевого самоврядування здатні поєднати стандарти соціальної політики держави з реальними потребами жителів конкретної території, забезпечити доступність соціальних послуг та організувати адресну підтримку вразливих груп.

Соціальний захист жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою в європейських країнах зазвичай функціонує в умовах чіткого розмежування повноважень між центральним, регіональним та місцевим рівнями. При цьому базовими принципами виступають субсидіарність, наближеність послуг до населення, орієнтація на потреби людини, а також поєднання соціальних гарантій із системою соціальних послуг. У багатьох країнах низовий рівень відповідає за організацію та надання соціальних послуг, соціальну роботу з сім'ями, підтримку осіб похилого віку, людей з інвалідністю, дітей у складних життєвих обставинах, а також за координацію мережі постачальників соціальних послуг, що формує практичну основу місцевої соціальної політики.

У сучасних умовах посилення соціальних ризиків, демографічних змін та впливу кризових явищ особливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту населення на низовому рівні адміністративно-територіального устрою. Саме низовий рівень (муніципалітет, громада, гміна, комуна) є найближчим до людини рівнем публічного управління, на якому соціальні проблеми проявляються найбільш конкретно та потребують оперативного реагування [15]. У зв'язку з цим зарубіжні практики демонструють, що ефективність соціального захисту значною мірою залежить від того, наскільки органи місцевого самоврядування здатні поєднати стандарти соціальної політики держави з реальними потребами жителів конкретної території, забезпечити доступність соціальних послуг та організувати адресну підтримку вразливих груп [18].

Соціальний захист жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою в європейських країнах зазвичай функціонує в умовах чіткого розмежування повноважень між центральним, регіональним та місцевим рівнями. При цьому базовими принципами виступають субсидіарність, наближеність послуг до населення, орієнтація на потреби людини, а також поєднання соціальних гарантій із системою соціальних послуг. У багатьох країнах низовий рівень відповідає за організацію та надання соціальних послуг, соціальну роботу з сім'ями, підтримку осіб похилого віку, людей з інвалідністю, дітей у складних життєвих обставинах, а також за координацію мережі постачальників соціальних послуг, що формує практичну основу місцевої соціальної політики.

Водночас зарубіжний досвід засвідчує, що забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою здійснюється з урахуванням територіальних особливостей, рівня соціально-економічного розвитку та структури потреб населення. Саме тому місцевий рівень у багатьох країнах виконує не лише функцію надання окремих видів соціальної допомоги, а й забезпечує комплексну організацію соціальних послуг, спрямованих на підтримку життєдіяльності населення та мінімізацію

наслідків складних життєвих обставин. Важливою особливістю є те, що низовий рівень має можливість оперативно виявляти потреби жителів, здійснювати соціальний супровід, координувати взаємодію між різними суб'єктами соціальної сфери та забезпечувати контроль якості соціальних послуг, що надаються на території громади [18].

Крім того, у більшості європейських країн спостерігається тенденція до посилення ролі місцевого самоврядування у сфері соціального захисту через розвиток програмно-цільового підходу, запровадження стандартів якості соціальних послуг та використання інструментів оцінювання ефективності соціальної підтримки. Це дозволяє забезпечувати більш раціональний розподіл ресурсів, підвищувати адресність допомоги та формувати умови для соціальної інтеграції вразливих категорій населення. У цьому контексті аналіз зарубіжного досвіду дає можливість виокремити підходи, що можуть бути адаптовані до умов функціонування територіальних громад, зокрема в частині розвитку системи соціальних послуг, посилення інституційної спроможності низового рівня та формування ефективних механізмів соціальної підтримки населення.

Показовим прикладом реалізації соціального захисту на низовому рівні є Польща, де ключовим суб'єктом виступає гміна як базова одиниця місцевого самоврядування. Соціальна підтримка жителів гміни забезпечується через спеціалізовані установи соціальної допомоги, які поєднують соціальну роботу, надання соціальних послуг та реалізацію окремих видів матеріальної підтримки. Важливою особливістю є орієнтація на адресність та роботу з особами і сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, що передбачає оцінку потреб, формування індивідуальних планів підтримки та використання інструментів допомоги залежно від конкретної ситуації [19]. Такий підхід дозволяє забезпечувати наближеність соціальної підтримки до населення та підвищувати результативність місцевих соціальних програм.

У Німеччині соціальний захист жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою реалізується через діяльність муніципалітетів, які

виступають організаторами та координаторами соціальних послуг і соціальної підтримки. Особливістю німецького підходу є комплексність соціального захисту та активна взаємодія місцевих органів влади з недержавним сектором, благодійними організаціями й іншими постачальниками соціальних послуг. На рівні муніципалітету забезпечується координація соціальної роботи, взаємодія з медичними установами, службами зайнятості та іншими структурами, що дозволяє враховувати не лише матеріальні потреби жителів, а й питання соціальної адаптації, догляду, психологічної підтримки та інтеграції в суспільне життя [41].

Швеція демонструє модель, у якій соціальний захист населення значною мірою базується на системі соціальних послуг, організованих на рівні комун. Саме комуна виступає основним провайдером соціальних послуг, відповідаючи за підтримку людей похилого віку, осіб з інвалідністю, соціальну роботу з дітьми та сім'ями, а також забезпечення доступності соціальної інфраструктури. Важливою ознакою шведського підходу є поєднання універсальності соціальних послуг із високими стандартами якості та доступності, що забезпечує соціальну рівність і підтримку гідного рівня життя жителів на території комуни. Комунальні органи влади здійснюють планування соціальних програм, формують місцеві бюджети для фінансування соціальної сфери та організують контроль якості соціальних послуг, що підвищує ефективність соціального захисту на низовому рівні [15].

Французький досвід є показовим у контексті поєднання функцій комуни як низового рівня з розвитком міжмуніципальної співпраці. У Франції комуна забезпечує доступність окремих соціальних послуг, підтримку соціально вразливих груп та реалізацію місцевих соціальних програм, водночас частина соціальних завдань вирішується через співпрацю кількох комун, що дозволяє більш раціонально використовувати ресурси та забезпечувати надання послуг у ширшому територіальному масштабі. Така модель сприяє підвищенню організаційної спроможності низового рівня та забезпечує більш стійку

систему соціальної підтримки населення через мережу місцевих соціальних установ і центрів [44].

У Великій Британії місцеві ради відіграють ключову роль у забезпеченні соціального захисту на низовому рівні, зосереджуючись на плануванні та координації соціальної підтримки й соціальних послуг. Особлива увага приділяється підтримці людей похилого віку, осіб з інвалідністю, дітей та громадян, які потребують догляду або соціального супроводу. Практичний зміст механізму соціального захисту на рівні місцевих рад полягає у розвитку процедур оцінювання потреб отримувачів послуг і формуванні індивідуальних планів підтримки, що забезпечує адресність допомоги, підвищує результативність соціальних програм та сприяє оптимізації ресурсів місцевої соціальної політики [40].

Для узагальнення зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою доцільно застосувати порівняльний підхід, що дозволяє систематизувати ключові характеристики моделей місцевої соціальної підтримки. Узагальнені положення щодо ролі низового рівня, його функцій та пріоритетних напрямів діяльності у різних країнах представлено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика зарубіжних моделей соціального захисту на низовому рівні адміністративно-територіального устрою

Країна	Низовий рівень	Основна роль у соціальному захисті	Ключовий акцент
Польща	Гміна	Організація соцдопомоги та соцпослуг	Адресність, робота з особами, що мають складні життєві обставини
Німеччина	Муніципалітет	Координація послуг і взаємодія з недержавним сектором	Комплексність, партнерство
Швеція	Комуна	Основний провайдер соцпослуг	Універсальність і якість
Франція	Комуна	Місцеві програми, міжмуніципальна співпраця	Ефективність ресурсів
Велика Британія	Місцева рада	Оцінка потреб, планування, координація послуг	Індивідуальний підхід

Примітка. Складено автором.

Наведені в табл. 2.1 дані дозволяють констатувати, що у більшості країн низовий рівень адміністративно-територіального устрою є ключовою ланкою практичної реалізації соціального захисту, проте його роль і функціональний зміст мають певні відмінності залежно від національної моделі соціальної політики. Так, у Польщі акцент зроблено на адресності та роботі з населенням у складних життєвих обставинах на рівні гміни, у Німеччині переважає комплексний підхід із широким залученням партнерських організацій, у Швеції комунальний рівень виступає основним провайдером соціальних послуг, у Франції посилюється значення міжмуніципальної співпраці, тоді як у Великій Британії пріоритетом є оцінювання потреб і формування індивідуальних планів підтримки. Таким чином, зарубіжний досвід свідчить, що низовий рівень є не лише адміністративним виконавцем соціальних програм, а й активним суб'єктом формування місцевої соціальної політики.

Основні елементи механізму соціального захисту жителів низового рівня та їх управлінський зміст наведено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Елементи механізму соціального захисту жителів низового рівня та їх управлінський зміст

Елемент механізму	Зміст на низовому рівні	Практичне значення для жителів
Виявлення потреб	облік вразливих груп, оцінка потреб	адресна допомога
Організація послуг	створення мережі надавачів, доступність	зручність і швидкість отримання
Фінансування	місцевий бюджет + державні ресурси	стабільність підтримки
Моніторинг і контроль	оцінка якості, скарги, показники	підвищення якості послуг
Партнерство	взаємодія з НУО та благодійними структурами	розширення можливостей допомоги

Примітка. Складено автором.

Зміст табл. 2.2 підтверджує, що механізм соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою має системний характер і включає взаємопов'язані елементи, які забезпечують повний цикл організації соціальної підтримки населення. Визначення потреб і облік

вразливих груп формують основу для адресності допомоги, організація мережі надавачів послуг забезпечує доступність підтримки для жителів громади, фінансування через поєднання місцевих та державних ресурсів створює умови для стабільності соціальних програм, а моніторинг і контроль сприяють підвищенню якості послуг та відповідності встановленим стандартам. Водночас партнерська взаємодія з недержавними організаціями розширює можливості низового рівня щодо соціальної підтримки населення та підвищує гнучкість реагування на соціальні ризики, що є важливим у сучасних умовах розвитку місцевих соціальних систем.

З огляду на сучасні умови воєнного стану в Україні та перспективи повоєнного відновлення, зарубіжний досвід низового рівня адміністративно-територіального устрою є важливим з позиції підвищення спроможності територіальних громад забезпечувати соціальний захист населення в умовах зростання кількості вразливих груп і ускладнення соціальних потреб. Практично значущими для України є підходи, пов'язані з посиленням адресності соціальної підтримки, розширенням спектра соціальних послуг на рівні громади, запровадженням механізмів оцінювання потреб населення та формуванням індивідуальних планів допомоги для осіб і сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Важливим напрямом також є розвиток міжсекторної взаємодії органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями, благодійними фондами та іншими партнерами, що дозволяє оперативного залучати додаткові ресурси для підтримки населення, особливо в умовах обмеженості бюджетного фінансування та необхідності реагування на гуманітарні виклики. Крім того, доцільним є використання практик стандартизації соціальних послуг, впровадження систем моніторингу та контролю якості, а також посилення кадрового потенціалу соціальної сфери на місцевому рівні, що сприятиме підвищенню ефективності механізмів соціального захисту жителів територіальних громад у процесі відновлення соціальної інфраструктури та забезпечення соціальної стійкості населення.

Таким чином, аналіз зарубіжного досвіду дозволяє узагальнити, що низовий рівень адміністративно-територіального устрою у більшості країн виступає ключовою ланкою у забезпеченні соціального захисту населення, оскільки саме на цьому рівні забезпечується наближеність соціальних послуг до людини, оперативність реагування на соціальні потреби та можливість реалізації адресних інструментів підтримки. Разом із тим ефективність такого механізму залежить від фінансової спроможності місцевих органів влади, розвиненості соціальної інфраструктури, кадрового потенціалу та наявності інституційної взаємодії між державними й недержавними суб'єктами соціальної політики, що визначає перспективи удосконалення соціального захисту жителів територіальних громад у сучасних умовах.

2.2. Аналіз рівня та оцінка реалізації механізмів соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади

У сучасних умовах зростання соціальних ризиків, поглиблення соціально-економічних дисбалансів та посилення впливу кризових явищ особливої актуальності набуває аналіз рівня та оцінка реалізації механізмів соціального захисту населення на місцевому рівні. Саме на рівні територіальних громад відбувається практичне забезпечення соціальних гарантій, організація надання соціальних послуг і реалізація адресної підтримки вразливих категорій населення, що визначає реальну ефективність системи соціального захисту та її спроможність реагувати на потреби людей у конкретних життєвих обставинах. У цьому контексті територіальна громада як низовий рівень адміністративно-територіального устрою виступає ключовою ланкою соціальної підтримки населення, оскільки забезпечує наближеність послуг до жителів, оперативність реагування на їхні потреби та доступність інструментів соціального захисту.

Оцінка реалізації механізмів соціального захисту на рівні громади передбачає дослідження організаційних, фінансових і процедурних аспектів

функціонування соціальної сфери, зокрема доступності соціальних послуг, результативності соціальної допомоги, дієвості системи виявлення потреб населення та застосування інструментів моніторингу якості підтримки, що дозволяє визначити рівень відповідності соціального захисту встановленим стандартам і виявити проблемні елементи механізму. У межах цього підходу особливої уваги потребує аналіз рівня та оцінка реалізації механізмів соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади, що дає можливість встановити результативність наявної системи соціальної підтримки, визначити її відповідність потребам населення та обґрунтувати напрями удосконалення механізмів соціального захисту в сучасних умовах.

Розсошанська територіальна громада є однією з територіальних громад України, що функціонує як низовий рівень адміністративно-територіального устрою та виступає базовою ланкою реалізації повноважень органів місцевого самоврядування. Громада розташована у Хмельницькому районі Хмельницької області, а її адміністративним центром є село Розсоша. Відповідно до наявних відомостей, Розсошанську територіальну громаду утворено 13 серпня 2015 року шляхом об'єднання Андрійковецької, Розсошанської та Ружичанської сільських рад Хмельницького району, що стало наслідком упровадження реформи децентралізації та формування спроможних територіальних громад. Територія Розсошанської територіальної громади, за узагальненими даними, становить 335,9 км², а до її складу входить низка населених пунктів, що формують локальну систему розселення та соціальної інфраструктури громади. Чисельність населення становить 11420 осіб [32].

У межах дослідження механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади зазначені характеристики мають важливе значення, оскільки територіальна організація, адміністративний центр, структура населених пунктів та параметри території впливають на доступність соціальних послуг, організацію соціальної підтримки населення та спроможність громади реалізовувати соціальні гарантії на місцевому рівні.

Розсошанська територіальна громада характеризується достатнім ресурсним потенціалом та наявністю перспектив розвитку, що створює передумови для реалізації пріоритетів місцевої політики у різних сферах життєдіяльності населення. Виконавчі органи громади наділені повноваженнями у сфері соціально-економічного та культурного розвитку, а також здійснюють реалізацію функцій у сфері соціального захисту жителів громади. У цьому контексті діяльність сільської ради ґрунтується на виконанні власних і делегованих повноважень, що визначають зміст управлінських рішень та практичних заходів на місцевому рівні. Узагальнену характеристику власних і делегованих повноважень сільської ради подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Узагальнена характеристика власних і делегованих повноважень сільської ради у сфері соціального захисту населення

Власні повноваження	Делеговані повноваження
1. Встановлення за рахунок власних коштів громади та благодійних надходжень додаткових соціальних гарантій і заходів підтримки населення понад визначені законодавством.	1. Підготовка та подання на затвердження раді місцевих цільових програм у сфері соціального захисту, охорони праці, зайнятості населення та покращення стану безпеки виробничого середовища, а також участь у розробленні та реалізації відповідних регіональних програм.
2. Прийняття рішень щодо надання допомоги окремим категоріям жителів громади, зокрема особам з інвалідністю, ветеранам війни і праці, сім'ям загиблих (померлих) або зниклих безвісти військовослужбовців, а також військовослужбовцям, звільненим у запас або відставку, та іншим пільговим категоріям.	2. Забезпечення реалізації заходів, спрямованих на поліпшення житлових і матеріально-побутових умов осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, реабілітованих осіб, військовослужбовців і членів їхніх сімей, громадян похилого віку, багатодітних сімей та інших осіб, які потребують соціальної підтримки.
3. Організація соціальної підтримки малозабезпечених громадян, осіб похилого віку та осіб з інвалідністю, зокрема шляхом сприяння забезпеченню їх соціально-побутовим обслуговуванням, доступом до соціально значущих товарів і послуг, а також підтримкою у формі натуральної допомоги.	3. Розгляд питань щодо організації надання соціальних послуг особам і сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, а також забезпечення заходів щодо утримання і виховання дітей, які опинилися у складних життєвих умовах.

Примітка. Складено автором.

Таблиця 2.3 відображає розмежування власних і делегованих повноважень сільської ради у сфері соціального захисту населення та

демонструє комплексний характер механізмів соціальної підтримки жителів територіальної громади. Зміст власних повноважень переважно орієнтований на ініціативну діяльність органів місцевого самоврядування, що здійснюється з урахуванням можливостей громади та потреб її жителів, зокрема через встановлення додаткових соціальних гарантій, надання матеріальної допомоги окремим категоріям населення та організацію соціально-побутового обслуговування. Такий підхід підкреслює, що соціальний захист на місцевому рівні має не лише нормативно визначений характер, але й залежить від управлінських рішень, фінансової спроможності громади та ефективності організації соціальної підтримки.

Водночас делеговані повноваження, наведені у таблиці, спрямовані на реалізацію державної соціальної політики на території громади та передбачають виконання функцій, пов'язаних із програмним плануванням, організацією заходів соціальної підтримки та забезпеченням надання соціальних послуг відповідно до встановлених стандартів. Зокрема, до таких функцій належить розроблення й реалізація цільових програм соціального спрямування, здійснення заходів щодо покращення житлових і матеріально-побутових умов соціально вразливих категорій населення, а також організація надання соціальних послуг особам і сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. Таким чином, делеговані повноваження забезпечують системність і безперервність соціального захисту жителів громади та сприяють узгодженості місцевих дій із загальнодержавними пріоритетами соціальної політики.

У Розсошанській територіальній громаді проживає близько 297 осіб, які віднесені до категорії жителів, що перебувають у складних життєвих ситуаціях (СЖС), що становить 2,6 % від загальної чисельності населення громади (11420 осіб). Важливу соціально вразливу групу населення громади становлять особи з інвалідністю, чисельність яких на сьогодні складає близько 34 дорослих осіб, а також орієнтовно 18 дітей з інвалідністю. Окрему категорію жителів громади, що потребують підвищеної уваги та системної

соціальної підтримки, становлять саодинокі особи похилого віку, чисельність яких складає близько 183 осіб, що посилює актуальність розвитку соціальних послуг, соціального супроводу та догляду на місцевому рівні [32].

За оцінками фахівців, сучасна соціальна структура громади є суттєвим викликом для системи соціального захисту та свідчить про необхідність удосконалення механізмів забезпечення надання соціальних послуг. Так, якщо у 2020 році на обліку в органі соціального захисту перебувало близько 645 жителів громади, які користувалися правом на отримання державної соціальної допомоги, то у 2022 році їх чисельність зросла до орієнтовно 689 осіб. Зазначене збільшення, зокрема, пов'язане з реєстрацією внутрішньо переміщених осіб, які на даний час перебувають на території громади та потребують відповідної соціальної підтримки [32].

Серед основних видів соцдопомог, які виплачувалися жителям ТГ найбільша частка у 2022р припадала на виплати допомоги при народженні дитини та державна соціальна допомога дітям-інвалідам з дитинства, а також соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям.

Реалізація завдань, покладених на органи місцевого самоврядування щодо забезпечення доступності жителів територіальної громади до якісних соціальних послуг, створення сприятливих умов для їх життєдіяльності, а також підтримки професійного й особистісного розвитку, зумовлює необхідність формування якісно нових підходів до організації соціального захисту на місцевому рівні. У межах таких підходів територіальні громади мають забезпечувати адаптацію механізмів соціального захисту до трансформаційних змін соціального й економічного середовища та інтегрувати їх у систему місцевої соціальної політики відповідно до актуальних потреб населення.

Багатоаспектний характер соціального захисту жителів територіальної громади обумовлює потребу в комплексності механізмів його забезпечення, що передбачає формування взаємоузгоджених управлінських впливів і послідовно організованої системи реалізації соціальної підтримки. Такий

підхід забезпечує можливість належного планування, координації та впровадження заходів соціального захисту, спрямованих на підвищення ефективності надання соціальних послуг та зміцнення соціальної стійкості громади.

Для систематизації змісту соціального захисту на рівні територіальної громади доцільно узагальнити основні напрями реалізації соціальної підтримки населення, що дозволяє визначити пріоритети діяльності місцевої влади та орієнтири розвитку соціальної сфери. Узагальнена характеристика основних напрямів реалізації соціального захисту жителів територіальної громади наведена в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Основні напрями реалізації соціального захисту жителів територіальної громади

Напрямок реалізації	Зміст напрямку	Очікуваний результат для жителів громади
Соціальна допомога та підтримка	Надання державних і місцевих виплат, компенсацій, пільг, одноразової та регулярної матеріальної допомоги	Зниження соціальної вразливості, підтримка базового рівня добробуту
Соціальні послуги	Організація та надання базових і спеціалізованих соціальних послуг відповідно до потреб населення	Доступність підтримки у складних життєвих обставинах, підвищення якості життя
Соціальна профілактика	Запобігання виникненню складних життєвих обставин, раннє виявлення соціальних ризиків	Зменшення випадків соціального неблагополуччя, попередження кризових ситуацій
Соціальний супровід та інтеграція	Супровід осіб/сімей у СЖО, сприяння соціальній адаптації та включеності в життя громади	Відновлення соціального статусу, підвищення самостійності отримувачів допомоги
Розвиток соціальної інфраструктури	Підтримка та розвиток мережі установ, центрів, служб, що надають соціальні послуги	Розширення доступу до послуг, наближеність підтримки до жителів
Адресність і оцінювання потреб	Виявлення потреб, облік вразливих груп, індивідуальне планування підтримки	Підвищення ефективності та справедливості соціального захисту
Моніторинг якості та результативності	Контроль відповідності стандартам, оцінювання якості послуг і результатів допомоги	Підвищення якості соціальних послуг, посилення довіри населення

Примітка. Складено автором.

Аналіз даних табл. 2.4 свідчить, що соціальний захист жителів територіальної громади реалізується як багатокomпонентна система, що поєднує матеріальну підтримку, соціальні послуги, профілактичні заходи та соціальну інтеграцію вразливих груп населення. Такий підхід дозволяє забезпечити не лише реагування на наслідки складних життєвих обставин, а й створення умов для їх попередження та мінімізації соціальних ризиків. Водночас важливими умовами результативності визначених напрямів є розвиток соціальної інфраструктури громади, підвищення адресності підтримки через оцінювання потреб та забезпечення системного моніторингу якості соціальних послуг відповідно до встановлених стандартів.

З метою більш детального розкриття механізмів соціального захисту на місцевому рівні доцільно узагальнити ключових суб'єктів, які беруть участь у реалізації соціальної підтримки населення, а також визначити їх основні функції та роль у забезпеченні доступності соціальних послуг. Узагальнену характеристику суб'єктів механізму соціального захисту жителів територіальної громади та їх функціональних завдань подано в табл. 2.5.

Аналіз даних табл. 2.5 дає підстави стверджувати, що механізм соціального захисту жителів територіальної громади функціонує як система взаємодії різних суб'єктів, кожен із яких виконує окремі функції у процесі надання соціальної підтримки. Провідна роль у цьому механізмі належить органам місцевого самоврядування та їх структурним підрозділам, які забезпечують планування, координацію, організацію і фінансування заходів соціального захисту. Водночас практична реалізація соціальних послуг залежить від діяльності надавачів послуг, а комплексність підтримки посилюється через участь закладів охорони здоров'я, освітніх установ, громадських організацій і волонтерських ініціатив, що дозволяє забезпечити більш ефективне реагування на потреби жителів громади та підвищити результативність місцевої соціальної політики.

Таблиця 2.5

Суб'єкти механізму соціального захисту жителів територіальної громади та їх функції

Суб'єкт	Функції у сфері соціального захисту	Роль у забезпеченні соціальної підтримки
Органи місцевого самоврядування	Планування, організація, координація та фінансування заходів соціального захисту; прийняття місцевих програм	Формування місцевої соціальної політики та управління системою підтримки
Структурні підрозділи з питань соцзахисту	Облік отримувачів, призначення допомоги, організація соціальних послуг, взаємодія з надавачами	Забезпечення реалізації процедур і доступу до соціальної підтримки
Надавачі соціальних послуг (комунальні/державні/недержавні)	Безпосереднє надання соціальних послуг, соціальна робота, догляд, супровід	Практична реалізація соціальних послуг для населення
Заклади охорони здоров'я	Медична допомога, реабілітація, взаємодія у випадках соціальних ризиків	Підтримка здоров'я та відновлення життєвого потенціалу
Освітні установи	Виявлення соціальних ризиків у дітей, взаємодія із соцслужбами, підтримка сімей	Профілактика та раннє реагування на проблеми дітей і сімей
Громадські організації та благодійні фонди	Гуманітарна допомога, соціальні проекти, кризова підтримка	Розширення ресурсів і можливостей соціальної підтримки
Волонтерські ініціативи	Оперативна допомога вразливим групам, супровід, доставка допомоги	Підсилення реагування громади на кризові потреби
Отримувачі соціальної підтримки	Звернення, участь у плануванні підтримки, взаємодія з надавачами	Формування запиту та визначення реальних потреб населення

Примітка. Складено автором.

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, слід зазначити, що соціальний захист жителів територіальної громади реалізується як комплексна система взаємопов'язаних механізмів, що охоплює надання соціальної допомоги, організацію соціальних послуг, здійснення соціальної профілактики та забезпечення соціального супроводу вразливих категорій населення. Визначальним чинником ефективності такої системи є її орієнтація на реальні потреби жителів громади, забезпечення доступності підтримки та

дотримання встановлених стандартів якості, що в сукупності формує основу для підвищення рівня соціальної безпеки та стабільності на місцевому рівні.

Водночас результативність механізмів соціального захисту значною мірою залежить від організаційної спроможності органів місцевого самоврядування, належного ресурсного забезпечення соціальної сфери, розвитку соціальної інфраструктури та ефективної взаємодії суб'єктів соціальної політики. Залучення надавачів соціальних послуг, закладів охорони здоров'я, освітніх установ, громадських організацій і волонтерських ініціатив сприяє підвищенню комплексності соціальної підтримки та забезпечує можливість оперативного реагування на соціальні ризики. Таким чином, удосконалення механізмів соціального захисту жителів територіальної громади потребує системного підходу, що поєднує адресність допомоги, якісне управління соціальними послугами та розвиток партнерської взаємодії в межах громади.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЖИТЕЛІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1. Шляхи модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади

У сучасних умовах трансформації системи публічного управління та посилення соціальних викликів особливої актуальності набуває питання модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади. Зростання кількості вразливих категорій населення, ускладнення соціальних потреб, а також необхідність забезпечення доступності та належної якості соціальних послуг обумовлюють потребу в удосконаленні діяльності суб'єктів соціальної політики на місцевому рівні. У цьому контексті інституційний механізм соціального захисту розглядається як сукупність органів, установ, організацій і процедур, що забезпечують реалізацію соціальних гарантій та практичне надання соціальної підтримки населенню громади.

Модернізація інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади передбачає впровадження системних змін, спрямованих на підвищення ефективності управлінських рішень, розвиток спроможності місцевих інституцій та забезпечення координації між суб'єктами, залученими до надання соціальних послуг. Особливого значення набуває посилення адресності соціальної підтримки, удосконалення процедур виявлення потреб населення, розширення спектра соціальних послуг та забезпечення їх відповідності державним стандартам. Таким чином, визначення шляхів модернізації інституційного механізму соціального захисту є необхідною умовою підвищення результативності соціальної політики на рівні територіальної громади та зміцнення соціальної безпеки її жителів.

Модернізація інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади має здійснюватися на основі системного підходу, який передбачає удосконалення організаційної структури суб'єктів соціальної політики, посилення координації між установами, підвищення доступності соціальних послуг та впровадження сучасних управлінських інструментів у соціальній сфері. У практичному вимірі це означає необхідність переходу від фрагментарного реагування на окремі соціальні проблеми до формування стабільної, керованої та орієнтованої на потреби населення системи соціального захисту. Важливою умовою такої модернізації є забезпечення функціональної узгодженості між органами місцевого самоврядування, структурними підрозділами з питань соціального захисту, надавачами соціальних послуг, закладами охорони здоров'я та освіти, а також громадськими і благодійними організаціями, які залучаються до соціальної підтримки населення.

В умовах воєнного стану та зростання соціальної вразливості населення особливого значення набуває здатність територіальних громад забезпечувати оперативне виявлення потреб жителів, адресність соціальної допомоги та доступність соціальних послуг, зокрема для осіб похилого віку, осіб з інвалідністю, сімей з дітьми, внутрішньо переміщених осіб, а також інших категорій, які потребують додаткової підтримки. Водночас війна спричинила появу та загострення низки проблем і викликів, що безпосередньо впливають на функціонування місцевої системи соціального захисту, зокрема:

- зростання кількості осіб у складних життєвих обставинах та підвищення потреби у соціальному супроводі;
- збільшення потреби в екстреній (кризовій) підтримці та оперативному реагуванні на невідкладні ситуації;
- підвищення рівня бідності та втрати доходів домогосподарств, що посилює залежність населення від соціальної допомоги;
- зростання навантаження на систему догляду за самотніми особами похилого віку та особами з інвалідністю;

- погіршення психологічного стану населення та підвищення потреби в соціально-психологічній підтримці;
- внутрішнє переміщення населення, збільшення кількості ВПО та необхідність їх соціальної підтримки;
- потреба в адаптації та включенні ВПО у соціальне середовище територіальної громади;
- підвищене навантаження на соціальну інфраструктуру громади та надавачів соціальних послуг;
- дефіцит кадрового потенціалу соціальної сфери, що ускладнює забезпечення повного спектра соціальних послуг;
- обмеженість фінансових ресурсів і необхідність перерозподілу бюджетних видатків на першочергові соціальні потреби;
- ускладнення доступу до соціальних і медичних послуг для окремих категорій населення в умовах кризових обмежень.

У цьому контексті модернізація інституційного механізму має бути спрямована не лише на розширення переліку соціальних послуг, а й на підвищення якості управління ними через впровадження процедур оцінювання потреб, формування індивідуальних планів підтримки, моніторинг результативності та підвищення професійної спроможності працівників соціальної сфери.

Для Розсошанської територіальної громади, яка функціонує як низовий рівень адміністративно-територіального устрою та має переважно сільський характер, модернізація інституційного механізму соціального захисту повинна враховувати специфіку територіальної організації, розосередженість населення, обмеженість кадрових ресурсів і необхідність забезпечення наближеності соціальних послуг до жителів громади. Практична реалізація модернізаційних заходів у такій громаді доцільно пов'язувати з розвитком доступних форм соціальної підтримки, посиленням міжвідомчої взаємодії та формуванням стійких інституційних рішень, які дозволять забезпечити

безперервність соціального захисту на рівні громади навіть за умов ресурсних обмежень.

З метою систематизації ключових напрямів модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади доцільно узагальнити основні шляхи удосконалення із визначенням їх змісту та очікуваних результатів для населення. Відповідні напрями модернізації подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Основні шляхи модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади

Шлях модернізації	Зміст інституційних змін	Очікуваний результат
Посилення інституційної спроможності громади	Удосконалення організаційної структури, розподілу функцій, підвищення управлінської відповідальності	Підвищення керованості та результативності системи соцзахисту
Розвиток мережі надавачів соціальних послуг	Розширення доступних форм надання послуг, залучення комунальних і недержавних суб'єктів	Зростання доступності послуг для жителів громади
Запровадження системи оцінювання потреб	Регулярний збір і аналіз даних, визначення пріоритетів підтримки, ведення обліку вразливих груп	Підвищення адресності та справедливості соціальної допомоги
Підвищення якості соціальних послуг	Впровадження стандартів, моніторинг результативності, контроль якості, робота зі зверненнями	Зростання довіри населення та покращення якості підтримки
Міжвідомча координація та партнерство	Узгодження дій соцслужб, медицини, освіти, НУО, благодійних і волонтерських структур	Комплексність підтримки та ефективніше використання ресурсів
Розвиток кадрового потенціалу	Навчання працівників, підвищення кваліфікації, формування мультидисциплінарних підходів	Професійність і якість соціальної роботи
Інформаційна доступність і комунікація	Інформування населення про послуги, консультаційна підтримка, підвищення правової обізнаності	Зменшення бар'єрів доступу до соцпослуг

Примітка. Складено автором.

Аналіз табл. 3.1 свідчить, що модернізація інституційного механізму соціального захисту має багатовимірний характер і охоплює як організаційні, так і управлінські та ресурсні зміни. Визначені шляхи модернізації спрямовані на підвищення спроможності громади забезпечувати адресну підтримку

населення та надавати соціальні послуги відповідно до актуальних потреб жителів. Водночас важливим є поєднання розвитку соціальної інфраструктури з удосконаленням управлінських процедур, зокрема оцінювання потреб, моніторингу якості та налагодження міжвідомчої взаємодії, що забезпечує комплексність і безперервність соціального захисту на місцевому рівні.

Для забезпечення прикладної спрямованості модернізації доцільно конкретизувати пропозиції щодо удосконалення інституційного механізму соціального захисту з урахуванням особливостей сільської територіальної громади. Узагальнений перелік можливих управлінських рішень та практичних заходів для Розсошанської територіальної громади наведено в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Прикладні пропозиції щодо модернізації інституційного механізму соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади

Напрямок удосконалення	Пропозиція для громади (низовий рівень)	Очікуваний ефект
Доступність соціальних послуг	Організація наближених форм підтримки (виїзні прийоми, мобільні консультації, соціальний супровід за місцем проживання)	Підвищення доступності послуг для жителів віддалених населених пунктів
Виявлення потреб населення	Регулярне оновлення даних щодо вразливих груп, проведення оцінювання потреб, формування реєстру отримувачів	Посилення адресності допомоги та зменшення соціальних ризиків
Підтримка одиноких осіб похилого віку	Розвиток соціального догляду, підтримка соціально-побутового обслуговування, залучення соціальних працівників	Підвищення соціальної безпеки та якості життя літніх людей
Підтримка осіб з інвалідністю	Забезпечення доступності соціальних і адміністративних послуг, розвиток соціальної інтеграції	Зменшення бар'єрів і посилення соціальної включеності
Координація суб'єктів соціальної сфери	Налагодження взаємодії між соціальними службами, медициною, освітою та громадським сектором	Комплексний підхід до підтримки сімей і вразливих груп
Інформаційна політика	Створення доступних каналів інформування (оголошення, консультаційні дні, цифрові повідомлення)	Зростання обізнаності населення щодо прав і можливостей
Якість і контроль	Запровадження оцінювання якості послуг через звернення, опитування та аналіз результативності	Підвищення якості послуг і довіри населення

Примітка. Складено автором.

Аналіз табл. 3.2 дозволяє констатувати, що модернізація інституційного механізму соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади має базуватися на практичних рішеннях, які забезпечують наближеність соціальних послуг до населення та підвищення адресності підтримки в умовах сільської території. Запропоновані заходи орієнтовані на групи, які формують найбільше навантаження на систему соціального захисту громади, зокрема самотніх осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та осіб, які потребують соціального супроводу. Водночас ключовою умовою результативності модернізації є узгодженість дій місцевих інституцій і партнерських структур, що дозволяє забезпечити комплексність підтримки та підвищити ефективність використання ресурсів громади.

Важливим напрямом удосконалення інституційного механізму соціального захисту на рівні територіальної громади є підвищення управлінської спроможності органів місцевого самоврядування шляхом чіткого розподілу функцій між структурними підрозділами, визначення відповідальних осіб за реалізацію окремих напрямів соціальної політики та запровадження узгоджених процедур координації. Практична реалізація цього підходу передбачає формування цілісної системи управління соціальними послугами, що охоплює планування, організацію надання, фінансування, контроль якості та оцінювання результативності соціальної підтримки. Для територіальних громад, що мають сільський характер, першочергового значення набуває здатність забезпечувати керування процесів соціального захисту з урахуванням територіальної розосередженості населення та обмеженості кадрових і фінансових ресурсів.

Не менш значущою складовою розвитку місцевої системи соціального захисту є удосконалення механізмів виявлення потреб населення та посилення адресності соціальної підтримки. У цьому контексті доцільним є регулярний аналіз соціально-демографічної ситуації в громаді, актуалізація даних щодо вразливих груп населення та застосування інструментів оцінювання індивідуальних потреб отримувачів соціальних послуг. Такий підхід сприяє

підвищенню обґрунтованості управлінських рішень, оптимізації розподілу ресурсів громади та спрямуванню соціальної допомоги тим категоріям населення, які об'єктивно потребують підтримки. Водночас результативність соціального захисту доцільно оцінювати не лише за кількісними показниками охоплення соціальними програмами, але й за якісними змінами, що проявляються у покращенні життєвих умов, зниженні соціальної напруженості та підвищенні соціальної стійкості жителів громади.

Окремої уваги потребує забезпечення доступності соціальних послуг на території громади, що є визначальною умовою реального функціонування соціального захисту на місцевому рівні. Для сільських територіальних громад характерними є недостатня розвиненість соціальної інфраструктури, складність транспортного сполучення, а також обмежені можливості охоплення соціальними послугами жителів віддалених населених пунктів. У зв'язку з цим доцільним є впровадження гнучких форм організації соціальної роботи, зокрема виїзних консультацій, соціального супроводу за місцем проживання, мобільних соціальних послуг, а також залучення комунальних і недержавних надавачів соціальних послуг. Це дозволяє забезпечити наближеність соціальної підтримки до жителів громади та мінімізувати бар'єри доступу до допомоги, особливо для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Підвищення якості соціальних послуг і забезпечення їх відповідності державним стандартам виступає необхідною умовою ефективного функціонування системи соціального захисту населення. Практично це передбачає запровадження процедур внутрішнього контролю якості, організацію моніторингу результативності соціальних послуг, аналіз звернень, скарг і пропозицій громадян, а також використання критеріїв оцінювання якості обслуговування. Доцільним є застосування інструментів зворотного зв'язку з отримувачами соціальних послуг, що дозволяє визначати рівень задоволеності населення та своєчасно виявляти проблемні аспекти в роботі соціальних служб. У підсумку підвищення якості соціальних послуг сприяє

зміцненню довіри жителів до місцевих інституцій та формує передумови для більш стабільної реалізації соціальної політики на рівні громади.

Суттєвим напрямом удосконалення інституційного механізму соціального захисту є розвиток міжвідомчої взаємодії та партнерства як основи комплексного реагування на соціальні проблеми. Соціальні ризики та складні життєві обставини мають багатокomпонентний характер, що зумовлює необхідність узгоджених дій соціальних служб, закладів охорони здоров'я, освітніх установ, служб зайнятості, а також громадських і благодійних організацій. Для територіальних громад у сучасних умовах особливого значення набуває залучення партнерських структур до реалізації соціальної підтримки населення, зокрема у форматі гуманітарної допомоги, кризового реагування, підтримки сімей з дітьми та надання соціально-психологічної допомоги. Така взаємодія дозволяє розширити ресурсні можливості громади та підвищити ефективність соціального захисту, особливо в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевого бюджету.

Важливе місце в удосконаленні місцевої системи соціального захисту займає розвиток кадрового потенціалу соціальної сфери. Підвищення професійної спроможності працівників соціальних служб передбачає організацію навчання, підвищення кваліфікації, опанування сучасних методів соціальної роботи та використання мультидисциплінарних підходів у вирішенні складних соціальних ситуацій. Для сільських територіальних громад актуальним є питання кадрової стабільності та формування практичних навичок соціального супроводу, кризового втручання, роботи з сім'ями у складних життєвих обставинах, а також забезпечення підтримки одиноких осіб похилого віку. У результаті підвищення професійного рівня працівників соціальної сфери сприяє покращенню якості соціальних послуг і підвищенню результативності управлінських рішень у сфері соціального захисту.

Окремим аспектом удосконалення інституційного механізму соціального захисту виступає розвиток інформаційного забезпечення та

підвищення рівня поінформованості населення щодо доступних соціальних послуг і порядку їх отримання. На місцевому рівні важливо забезпечити відкритість інформації про перелік соціальних послуг, умови звернення, процедури призначення соціальної допомоги та можливості отримання підтримки. Для сільських громад доцільним є поєднання традиційних каналів комунікації (оголошення, прийоми громадян, консультаційні дні) із сучасними інструментами інформування, що дозволяє охопити різні групи населення. Інформаційна доступність сприяє зменшенню бар'єрів у доступі до соціальних послуг, підвищенню правової обізнаності жителів громади та формуванню умов для більш ефективної реалізації соціальних гарантій на місцевому рівні.

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що модернізація інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади є необхідною умовою підвищення результативності соціальної підтримки населення та забезпечення належної якості соціальних послуг на місцевому рівні. Її зміст полягає у посиленні спроможності органів місцевого самоврядування до управління соціальною сферою, удосконаленні процедур виявлення потреб жителів, розвитку мережі надавачів соціальних послуг та впровадженні системного контролю якості соціальної підтримки.

Водночас для сільських територіальних громад, зокрема Розсошанської територіальної громади, модернізація інституційного механізму соціального захисту повинна враховувати специфіку територіальної організації та ресурсні можливості громади, що обумовлює пріоритетність наближених форм надання соціальних послуг, посилення міжвідомчої взаємодії та залучення партнерських організацій. Таким чином, реалізація запропонованих шляхів модернізації сприятиме підвищенню соціальної стійкості громади, зміцненню соціальної безпеки населення та формуванню більш ефективної системи соціального захисту жителів на місцевому рівні.

3.2. Стратегічні механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади

Багатоаспектність проблем і завдань соціального розвитку досліджуваної територіальної громади в умовах викликів децентралізаційних перетворень, трансформації системи публічного управління та посилення кризових явищ воєнного часу зумовлює необхідність удосконалення механізмів соціального захисту із застосуванням інструментарію стратегування. Забезпечення ефективного соціального захисту населення в контексті реалізації послідовної місцевої соціальної політики та орієнтації на досягнення збалансованого соціального розвитку територіальної громади актуалізує розгляд стратегування як функціонального механізму соціальних перетворень, який дозволяє поєднати сукупність управлінських впливів у сфері соціального захисту в єдину систему досягнення стратегічних цілей розвитку громади. Застосування такого підходу сприяє подоланню переважно фрагментарного реагування на загострення соціальних проблем, забезпечує залучення до процесів соціального супроводу жителів громади організацій громадського сектору та бізнесових структур, а також підвищує ефективність використання ресурсів у процесі надання якісних соціальних послуг, що є актуальним і для Розсошанської територіальної громади як низового (сільського) рівня місцевого самоврядування.

Динамічність і непередбачуваність середовища соціального розвитку територіальної громади висуває вимогу щодо забезпечення результативності соціального захисту на основі адаптивного, системного та узгодженого використання таких управлінських інструментів, як стратегії, соціальні програми та соціальні проекти, із розширенням джерел ресурсного забезпечення. У цьому контексті значні можливості пов'язуються з використанням інструментарію стратегування, який у науковій літературі визначається як «єдиний неперервний процес розроблення і реалізації основних програмних документів стратегічного планування соціально-економічного розвитку (концепцій, стратегій, програм)» [12, с. 24], а також як

«тріада сукупності засобів управління на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях» [33, с. 82]. Відповідно стратегування соціального захисту жителів територіальної громади доцільно розглядати як узгодженість цілепокладання та цілереалізації місцевої соціальної політики, постійну конкретизацію стратегічних, тактичних і оперативних соціальних цілей та забезпечення ефективності механізмів стратегічного управління процесом їх досягнення.

Стратегування має забезпечувати актуальність механізмів задоволення потреб жителів територіальної громади та розв'язання їх соціальних проблем, узгодженість цілей і заходів соціального захисту, а також органічне поєднання окремих методів соціального супроводу в цілісні механізми формування сприятливого соціального простору життєдіяльності громади. Доцільність застосування стратегування при вирішенні соціальних проблем обґрунтовується тим, що воно формує методологічну основу як для розроблення, так і для реалізації стратегії соціального захисту населення, дозволяє запровадити дієві механізми її перегляду та адаптації до змін зовнішнього середовища, що є особливо важливим для територіальних громад в умовах воєнних і післявоєнних трансформацій.

До характеристик стратегування, які формують основу забезпечення ефективного соціального захисту жителів територіальної громади, доцільно віднести узгодження прогнозів, стратегій, програм, проєктів і планів у межах місцевої соціальної політики, подолання розриву між цілями соціального захисту та механізмами їх досягнення, а також забезпечення системності й послідовності публічно-управлінських рішень у процесі реалізації соціальної підтримки населення. Важливою ознакою стратегування є розширення можливостей ресурсного забезпечення соціального захисту шляхом поєднання коштів місцевого бюджету з прогресивними методами залучення ресурсів з інших джерел, підвищення адаптивності стратегічних і програмно-планових документів до динамічних змін середовища, а також забезпечення узгодженості локальних стратегічних і програмних документів у сфері

соціального захисту. Окремого значення набуває врахування специфіки потенціалу територіальної громади та середовища її розвитку при формуванні цілей соціального захисту, залучення можливостей міжсекторальної взаємодії та забезпечення цілісності процесів соціального супроводу населення з орієнтацією на комплексне вирішення соціальних проблем.

З метою систематизації інструментарію стратегування соціального захисту жителів територіальної громади доцільно узагальнити ключові програмно-планові документи та управлінські інструменти, які формують цілісну систему стратегічного управління соціальною сферою на місцевому рівні. Узагальнена характеристика основних інструментів стратегування подана в табл. 3.3.

Аналіз табл. 3.3 свідчить, що стратегування соціального захисту жителів територіальної громади є комплексним управлінським процесом, який охоплює взаємопов'язані інструменти стратегічного, програмного та проектного рівнів. Узгоджене застосування концепцій, стратегій, програм і соціальних проектів дозволяє забезпечити системність місцевої соціальної політики, уникнути фрагментарності управлінських рішень та сформувати цілісну модель досягнення соціальних цілей. Водночас важливе значення має поєднання довгострокових пріоритетів із конкретними програмними заходами та механізмами моніторингу, що забезпечує адаптивність соціального захисту та його відповідність реальним потребам населення громади.

Запровадження механізму стратегування соціального захисту жителів територіальної громади має передбачати формування інституційних умов для координації розроблення, реалізації та моніторингу стратегічних і програмних документів у соціальній сфері. У практичному вимірі доцільним є закріплення за профільним структурним підрозділом з питань соціального захисту функцій щодо координації розроблення та реалізації місцевих стратегічних документів, здійснення моніторингу їх результативності, діагностики актуальності цілей і заходів, а також організації процесів перегляду та коригування стратегічних пріоритетів відповідно до змін соціально-економічного середовища. Для

Розсошанської територіальної громади як сільської громади важливою умовою є також забезпечення експертно-методичного супроводу узгодження завдань соціального захисту та засобів їх досягнення, що реалізуються через місцеві цільові програми і соціальні проєкти.

Таблиця 3.3

Інструментарій стратегування соціального захисту жителів територіальної громади

Інструмент стратегування	Зміст і призначення	Результат застосування для соціального захисту
Концепція соціального розвитку (або концептуальні засади)	Визначає загальні підходи, принципи та напрями соціальної політики громади	Формування узгодженого бачення соціальних пріоритетів
Стратегія розвитку територіальної громади	Фіксує стратегічні цілі розвитку громади, у тому числі соціальні пріоритети	Інтеграція соціального захисту в загальну модель розвитку громади
Стратегія соціального захисту населення громади	Визначає довгострокові цілі, завдання, пріоритети та механізми соціального захисту	Узгоджена система цілей і заходів соціального захисту
Програма соціально-економічного розвитку громади	Конкретизує напрями розвитку та ресурси реалізації, визначає ключові заходи	Забезпечення зв'язку соціальних цілей із ресурсними можливостями
Місцеві цільові соціальні програми	Містять деталізовані заходи, показники виконання, фінансування за напрямками	Реалізація конкретних завдань соціального захисту
Соціальні проєкти	Спрямовані на вирішення окремих соціальних проблем або підтримку груп населення	Підвищення адресності та гнучкості соціальної підтримки
План заходів / календарне планування	Визначає строки, виконавців, послідовність реалізації заходів	Забезпечення організованості та керованості процесу
Моніторинг і оцінювання результативності	Вимірювання показників, аналіз виконання, перегляд актуальності	Підвищення ефективності та адаптивності соціальної політики
Перегляд і коригування документів	Оновлення цілей і заходів залежно від змін середовища	Збереження актуальності соціального захисту в умовах змін

Примітка. Складено автором.

Для практичної реалізації стратегічних механізмів соціального захисту на низовому рівні адміністративно-територіального устрою доцільно конкретизувати управлінські кроки впровадження стратегування з урахуванням можливостей і потреб сільської територіальної громади.

Орієнтовні заходи щодо впровадження стратегування соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади узагальнено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Практичні кроки впровадження стратегування соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади

Зміст дії на рівні громади	Відповідальні суб'єкти	Очікуваний результат
Проведення діагностики соціальної ситуації та актуалізація даних про вразливі групи	Сільська рада, профільний підрозділ/фахівець соцзахисту	Об'єктивна база для планування соціальної підтримки
Визначення пріоритетів соціального розвитку та соціального захисту громади	Виконавчі органи, депутати, громадськість	Узгоджені пріоритети місцевої соціальної політики
Формування цілей і завдань соціального захисту з показниками виконання	Соцзахист, фінансовий відділ, профільні комісії	Перехід від загальних намірів до вимірюваних результатів
Узгодження стратегічних документів громади (стратегія розвитку, програми, соцпрограми)	Виконавчий комітет, структурні підрозділи	Єдина система документів і взаємоузгоджені заходи
Розроблення та затвердження місцевих цільових соціальних програм	Сільська рада, виконавчі органи	Програмне забезпечення реалізації соціальних завдань
Запровадження соціальних проєктів із залученням партнерів (НУО, благодійні фонди, бізнес)	ОМС, громадський сектор, підприємці	Розширення ресурсної бази та підвищення адресності підтримки
Формування механізмів ресурсного забезпечення (бюджет + додаткові джерела)	Фінансовий відділ, керівництво громади	Стабільність фінансування соціального захисту
Організація моніторингу виконання програм і оцінювання результативності	Соцзахист, виконавчі органи	Контроль якості та підвищення ефективності заходів
Періодичний перегляд пріоритетів і коригування програмних документів	Сільська рада, виконавчі органи	Адаптація до змін потреб населення та зовнішніх умов

Примітка. Складено автором.

Аналіз табл. 3.4 дозволяє констатувати, що впровадження стратегування соціального захисту на рівні Розсошанської територіальної громади має здійснюватися як послідовний управлінський процес, який поєднує діагностику соціальних потреб, визначення пріоритетів, програмування заходів та забезпечення їх ресурсного супроводу. Запропоновані кроки

спрямовані на формування цілісної системи управління соціальною сферою, у межах якої стратегічні документи, місцеві програми та соціальні проекти функціонують узгоджено та орієнтуються на досягнення конкретних результатів. Водночас для сільської громади особливого значення набуває залучення партнерських ресурсів, розвиток міжсекторальної взаємодії та забезпечення регулярного моніторингу ефективності соціальної підтримки, що дозволяє підвищити адаптивність місцевої соціальної політики й забезпечити результативне реагування на актуальні виклики соціального розвитку.

Важливим напрямом стратегування є узгоджене розроблення та прийняття місцевих стратегічних документів, зокрема стратегії розвитку територіальної громади, стратегії соціального захисту населення громади, програми соціально-економічного розвитку, а також місцевих цільових соціальних програм. Водночас ефективність стратегічного управління соціальною сферою залежить від постійної діагностики середовища розвитку громади, об'єктивізації цілей місцевої соціальної політики та цілей соціального захисту, прогнозування тенденцій розвитку соціального потенціалу громади, а також нормативного закріплення процедур узгодження цілей і заходів стратегічних та програмних документів у межах єдиного механізму реалізації соціальної політики. Зазначене дозволяє забезпечити системне використання прогнозного, програмного і проектного інструментарію при виробленні механізмів соціального захисту, ідентифікації та мінімізації соціальних ризиків, а також визначенні пріоритетних напрямів розвитку соціальної сфери на основі багатоваріантності управлінських рішень.

Стратегування також передбачає формування адаптивних важелів публічно-управлінського впливу на процеси соціального захисту шляхом перманентної діагностики процесів соціально-економічного розвитку громади, розроблення механізмів залучення ресурсів для досягнення цілей соціального захисту та стимулювання участі підприємницького сектору в реалізації соціальних проектів. У цьому контексті особливого значення

набуває розширення переліку соціальних послуг, підвищення їх доступності та якості через залучення ресурсів міжнародних фінансових інституцій і участь у грантових програмах, що є важливим в умовах обмеженості місцевих бюджетів та зростання потреб населення. Крім того, доцільним є орієнтування технологій надання соціальних послуг на використання інноваційних підходів, що дозволяють досягати бажаних параметрів соціального захисту на основі прогресивних методів моделювання та проектування результатів.

Безперервність процесу стратегування забезпечує системну реалізацію цілей соціального захисту жителів територіальної громади, що потребує організації постійного моніторингу виконання стратегії соціального захисту, оцінювання впливу трансформацій середовища на процеси соціального супроводу та прийняття управлінських рішень щодо коригування стратегічних пріоритетів. Ефективне використання потенціалу стратегування має визначальне значення в аспекті синхронізації механізмів соціального захисту з механізмами розвитку соціальної сфери та загальною стратегією розвитку територіальної громади, що дозволяє узгодити та взаємопідсилити управлінські впливи на процеси комплексного соціально-економічного розвитку. Водночас стратегування формує зрозумілу для громадськості та соціально орієнтованого бізнесу модель реалізації місцевої соціальної політики, що передбачає узгодження критеріїв соціальної та економічної ефективності, визначення прийнятних варіантів узгодження інтересів різних категорій населення, конкретизацію пріоритетів соціального розвитку в стратегічних цілях соціального захисту та деталізацію цих цілей у завданнях із визначенням критеріїв їх виконання.

Узагальнена модель стратегування соціального захисту жителів територіальної громади створює підґрунтя для залучення до процесів соціального супроводу на партнерських засадах підприємницького та громадського секторів, що формує умови для ефективного реалізації соціальних цілей розвитку громади. У цьому контексті стратегування сприяє формуванню якісно нового соціального середовища на основі пріоритету соціальних цілей,

розвитку партнерських відносин між учасниками соціальної політики, запровадження системного соціального супроводу населення з використанням інноваційних підходів і підвищення прозорості реалізації механізмів публічного управління. Саме через стратегування розкриваються можливості активізації участі бізнесових структур у реалізації проєктів соціального захисту, що в умовах обмеженості бюджетних ресурсів і зростання потреби в соціальних послугах має особливе значення, а також формуються засади довіри між владою, бізнесом і громадськістю та розвитку мережевих структур для вирішення соціальних проблем у територіальній громаді.

Слід наголосити, що стратегування має значний потенціал у формуванні соціального капіталу територіальної громади, оскільки сприяє усвідомленню жителями цілей місцевої соціальної політики, необхідності особистої причетності до її реалізації, налаштуванню на пошук компромісів та прояву ініціативності у вирішенні актуальних соціальних проблем. Для досягнення цілей соціального захисту, визначених у межах інструментів стратегування (стратегій, програм, проєктів), важливим є формування коригуючих регуляторних впливів на засадах процесного підходу, що забезпечує чітке поєднання базових управлінських функцій планування, організації, стимулювання, координації та контролю з процесами комунікації та прийняття публічно-управлінських рішень органами місцевого самоврядування.

Таким чином, стратегічні механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади доцільно розглядати як системний інструментарій публічного управління, що забезпечує узгодженість цілей, завдань і заходів місцевої соціальної політики в межах єдиної логіки соціального розвитку громади. Застосування стратегування дозволяє перейти від ситуативного та фрагментарного реагування на загострення соціальних проблем до цілеспрямованого планування й реалізації соціальних перетворень через взаємопов'язане використання стратегій, програм, проєктів і планів із визначенням показників результативності та процедур моніторингу. У цьому

контексті стратегування виступає механізмом, який забезпечує адаптивність соціального захисту до змін зовнішнього середовища та формує передумови для комплексного вирішення соціальних проблем населення на місцевому рівні.

Для Розсошанської територіальної громади як громади низового (сільського) рівня особливої актуальності набуває практична орієнтація стратегічних механізмів на підвищення адресності соціальної підтримки, забезпечення доступності соціальних послуг і ефективне використання обмежених ресурсів. Важливим чинником результативності стратегічного управління соціальним захистом є узгодженість місцевих програмних документів, налагодження міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії, залучення потенціалу громадського сектору й соціально відповідального бізнесу, а також впровадження інструментів оцінювання й коригування управлінських рішень. Таким чином, стратегічний підхід до організації соціального захисту створює підґрунтя для підвищення соціальної стійкості громади та забезпечення більш ефективного соціального супроводу жителів у сучасних умовах.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі запропоновано розв'язання актуальної проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретичних засад та розробці прикладних рекомендацій щодо удосконалення механізмів забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади.

1. Визначено, що сутність соціального захисту жителів територіальної громади полягає у забезпеченні гарантованих соціальних прав населення та створенні умов для підтримання гідного рівня життя в межах громади через реалізацію комплексу організаційно-правових і соціально-економічних заходів. Соціальний захист характеризується багатоаспектністю та розглядається у широкому значенні як діяльність, спрямована на нейтралізацію негативних чинників і створення умов для самореалізації особистості, а у вузькому – як сукупність економічних і правових гарантій дотримання найважливіших соціальних прав і досягнення соціально прийняттого рівня життя.

Основний зміст соціального захисту жителів територіальної громади реалізується через соціальне забезпечення, гарантовані виплати й компенсації, адресну матеріальну підтримку та забезпечення доступу до соціальних послуг і соціальної інфраструктури. Ефективність соціального захисту в умовах трансформаційних процесів і кризових явищ залежить від системності нормативно-правового регулювання, належного фінансового забезпечення та узгодженої взаємодії суб'єктів соціальної підтримки на місцевому рівні.

2. Встановлено, що механізм забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади формується в умовах децентралізації та реалізується органами місцевого самоврядування через організацію і надання базових соціальних послуг відповідно до визначених соціальних стандартів. Його функціонування забезпечується законодавчо встановленими процедурами виявлення потреб населення, фінансування, моніторингу, оцінювання якості та контролю, а також застосуванням різних типів і форм соціальних послуг залежно від місця та терміновості надання. Важливою умовою ефективності

цього механізму є системне визначення потреб жителів громади та включення відповідних заходів до програмних документів місцевого розвитку з метою належного ресурсного забезпечення соціальної підтримки населення.

3. На основі проведеного аналізу зарубіжного досвіду забезпечення соціального захисту жителів низового рівня адміністративно-територіального устрою з'ясовано, що ключову роль відіграють муніципалітети, гміни, комуни та місцеві ради у питаннях практичної реалізації соціальної підтримки населення через організацію доступних соціальних послуг, адресної допомоги та координацію роботи соціальних інституцій на території громади. Низовий рівень у більшості країн виступає не лише виконавцем державних соціальних програм, а й активним суб'єктом формування місцевої соціальної політики, забезпечуючи наближеність послуг до людини, оперативність реагування на соціальні ризики та комплексність підтримки вразливих груп.

Практична цінність зазначеного досвіду для України в умовах війни та повоєнного відновлення полягає у можливості посилення спроможності територіальних громад до адресної підтримки населення, розширення спектра соціальних послуг, впровадження процедур оцінювання потреб і індивідуального планування допомоги, а також забезпечення стійкості соціальної інфраструктури та соціальної безпеки жителів громади.

4. На основі проведеної оцінки встановлено, що реалізація механізмів соціального захисту жителів Розсошанської територіальної громади здійснюється через поєднання власних і делегованих повноважень органів місцевого самоврядування та охоплює організацію соціальної допомоги й надання соціальних послуг відповідно до потреб населення. Соціальна структура громади формує підвищене навантаження на систему соціального захисту, що підтверджує необхідність удосконалення управлінських підходів, посилення адресності підтримки та розвитку якісних соціальних послуг на місцевому рівні.

5. Обґрунтовано, що удосконалення інституційного механізму соціального захисту жителів територіальної громади має забезпечувати

підвищення спроможності органів місцевого самоврядування ефективно організувати соціальну підтримку населення через посилення координації суб'єктів соціальної сфери, розвиток доступних форм надання соціальних послуг, підвищення адресності допомоги та впровадження процедур оцінювання потреб жителів громади. Визначальним є забезпечення належної якості соціальних послуг відповідно до стандартів, розвиток партнерської взаємодії та кадрового потенціалу, що особливо актуально для сільських територіальних громад в умовах воєнного стану й зростання соціальних ризиків.

6. Удосконалено стратегічні механізми забезпечення соціального захисту жителів територіальної громади, які формуються на основі стратегування як безперервного процесу узгодження цілей, програмних заходів і ресурсного забезпечення місцевої соціальної політики, що забезпечує системність, адаптивність і результативність соціальної підтримки населення.

Для Розсошанської територіальної громади пріоритетного значення набуває синхронізація стратегічних і програмних документів, залучення партнерських ресурсів та впровадження моніторингу й коригування управлінських рішень, що створює умови для підвищення доступності й якості соціальних послуг та посилення адресності соціального захисту жителів громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баштанник В.В. Публічне управління у сфері соціальної безпеки у контексті формування механізмів соціального захисту: протидія викликам війни. *Публічне управління та адміністрування в Україні*, 2023. № 36. С. 155-159. URL: <https://pag-journal.iei.od.ua/36-2023>
2. Білозір О. В. Формування механізму адаптації соціального захисту до європейських стандартів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №4. С. 93-96. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7054&i=15>
3. Бліщук К. Реалізація політики соціального захисту на регіональному рівні. *Економічний простір*. 2023. № 186. С.119-123. URL: <http://prostir.pdaba.dp.ua/index.php/journal/article/view/1303>
4. Від соціального захисту населення залежить добробут громади / Офіційна сторінка реформи місцевого самоврядування та децентралізації влади. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/8250>
5. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2022. № 6, Т. 33 (72). С. 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf
6. Данилюк О. І. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації. *Ефективна економіка*. 2019. №5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7056>
7. Дашковська О. Р. Особливості реалізації права на соціальний захист у контексті світової глобалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2018. № 35 (1). С. 4-7. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/648284>
8. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695 (в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 13 серпня 2024 р. № 940). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>

9. Іванова А. Особливості забезпечення соціального захисту в умовах децентралізації бюджетних повноважень. *Світ фінансів*. 2021. № 1 (66). С. 38–47. DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2021.01.038>

10. Клименко А. Л. Соціальний захист і соціальне забезпечення в умовах євроінтеграції України: окремі аспекти. Теорія і практика правознавства. 2017. № 2 (12). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/952e2a1b-ff9e-4d43-bca4-1ba73604aa1a>

11. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

12. Кравченко М. В. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8.

13. Лаврухін В. В. Державне управління у сфері соціального захисту населення: теоретичні аспекти. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 1/2 (15/16), С. 66-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2015_1-2_10

14. Лаврухін, В. В. Соціальний захист як складова соціальної політики держави: теоретичний аналіз. *Ефективність державного управління*, 2014 (41), С. 227-233. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2014_41_29

15. Малюга Л. Ю. Теоретико-правові основи адаптації соціального законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2019. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3fmb_pravo/malyuha--teoretyko-pravovi-osnovy-uzm-preview-2.pdf

16. Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: Наказ Міністерства соціальної політики України 31 липня 2023 року № 263-Н. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n388>

17. Національна економічна стратегія на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

18. Николаєва В. І. Державне управління системою соціальної роботи в умовах транзитивного суспільства: європейський досвід та українські реалії. Київ : Халіков Р. Х. 2020.

19. Николаєва В. І. Сучасні моделі державного управління в країнах ЄС: досвід впровадження. *Університетські наукові записки*, 2019. № 4 (72). URL: https://unz.univer.km.ua/article/view/72_38-47

20. Николаєва В. І., Суровцева І. Ю. Адміністрування соціального забезпечення: європейська практика державно-громадського управління системою соціальної роботи. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*, 2022. Т. 33 (72), (3), С. 120-124. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/3_2022/3_2022.pdf

21. ОМС надає матдопомогу жителям громади (зокрема військовослужбовцям, членам сім'ї загиблих воїнів тощо): що з оподаткуванням. *Місцева рада*. 2023. № 10-12. URL : <https://ibuhgalter.net/material/1593/29996>

22. Павлова О. Особливості соціальної роботи з сільською громадою. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2007. С. 115-118.

23. Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах : Наказ Міністерства соціальної політики України 19 квітня 2023 року № 130-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#Text>

24. Порядок надання місцевих гарантій: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 травня 2012 р. № 541. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2012-%D0%BF#Text>

25. Про запровадження експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери: Постанова Кабінету Міністрів України № 1278 (2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1278-2020-%D0%BF#Text>.

26. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги натуральної допомоги : Наказ Міністерства соціальної політики України від 25.03.2021 р. № 147. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/RE36211?an=1>

27. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. № 24. Ст. 170. - (Із змінами, внесеними згідно із Законом № 163-ХІУ від 06.10.1998 р. // ВВРУ. - 1998. - № 48. - Ст. 292)

28. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-ХІУ // *Відомості Верховної Ради України*. № 20-21. Ст. 190. (Із змінами, внесеними згідно із Законами № 2419-III від 17.05.2001 р.)

29. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

30. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019>

31. Прокопчук О. Т. Мальований М. І., Улянич Ю. В. Інновації в системі соціального захисту. *Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва*. 2022. № 100 (2), С. 18-28. URL: <https://lib.udau.edu.ua/items/94edb06e-0e9f-44bc-922d-e455f737af7d>

32. Розсошанська територіальна громада : URL : <https://rozsoshanska-gromada.gov.ua/>

33. Рудкевич І. В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика. Донецьк: Ємельянова Т. В. 2011.

34. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці: дис. на здобуття наук. ступеня д.е.н. К.: 2016 р.

35. Снігова О. Ю. Механізми державного та регіонального управління соціальною безпекою. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2(3), URL: https://www.lib.dp.ua/text/sp2007_2_11.pdf

36. Стопчак А. Ю. Перспективи застосування ринкових механізмів у соціальному захисті. *ScienceRise*, 2015. № 7(3), С. 60-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/text_2015_7%283%29__12

37. Стратегія людського розвитку : Указ Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

38. Bonilla, G. A., Gruat, J. V. *Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development*. Geneva : International Labour Office. 2003. 57 p.

39. Carla Lacerda. The state of the social protection system in Ukraine as it reaches the one-year mark of the conflict. (2023). Socialprotection.org. Retrieved from <https://socialprotection.org/discover/blog/state-social-protection-system-ukraine-it-reaches-one-year-mark-conflict>

40. Countries commit to strong action on human capital to drive economic growth (2017). The World Bank. Retrieved from: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2017/10/20/countries-commit-to-strong-action-on-human-capital-to-driveeconomic-growth>.

41. Julian Tupay. Germany's New Security Strategy. (2008) Retrieved from URL : <http://blog.icds.ee/article/89/germanys/new/security/strategy>.

42. Nykolaieva V. (2018) Specification of the organization of the social work system in developed European countries . Global and national problems of economic security. Ivane Javakhishvili Tbilisi state university. Tbilisi. 74-79. URL: <http://www.conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=0&cat=arq&leng=eng&-arq=2&arqdata=2>

43. Social Protection (2021) // https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-04/UN%20Policy%20Paper%20on%20Social%20Protection_FINAL%20ENG.pdf

44. The French White Paper on Defence and National Security. (2008) Retrieved from: <https://www.cairn-int.info/the-french-white-paper-on-defence-and-national-sec--9782738190444.htm>

45. Ukraine (2024). Third Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). February 2022 – December 2023. The World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. Retrieved from <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099021324115085807/pdf/P1801741bea12c012189ca16d95d8c2556a.pdf>

Виконав: студент магістратури
за спеціальністю 281 Публічне
управління та адміністрування
денної форми навчання

_____Юрій АЙБІН

Науковий керівник:
асистентка кафедри публічного
управління та адміністрування

_____Анна КОБИЛЯНСЬКА

Робота допущена до захисту:
завідувач кафедри публічного
управління та адміністрування,
д.держ.упр., професор

_____Едуард ЩЕПАНСЬКИЙ